

Јелисавета БЛАГОЈЕВИЋ*

„ЛИБИЈСКО ПРОЉЕЋЕ“:
ФРАГМЕНТАЦИЈА ПАТРИМОНИЈАЛНЕ ВОЈСКЕ

ABSTRACT: The main goal of this paper is to answer the following research question: How did the Libyan military react to the protest against the regime of Muammar al Gaddafi, i.e. what factors determined its role in the transition, how did that role influence the course of transition and the possibility of establishing civilian control over military in the new regime? Accordingly, the paper covers description and explanation of political, historical and cultural identity of Libya, the basic features of Gaddafi's rule, as well as the position of the military in its regime. Finally, there is given analysis of the influence of the military division into the pro-regime and anti-regime forces during the uprising, on the results of the transition. Post-spring Libya lost the elements of statehood i.e. monopoly over coercive force. Libya is ruled by "militias" that fighting for control over oil resources. Available data were analyzed, classified and systematized using the historiographical method, as well as method of case analysis and method of analysis of available literature and documentation.

KEYWORDS: Arab Spring, military, Libya, transition, Muammar al-Gaddafi

„Прољеће промјена“ је, у фебруару 2011. године, стигло и у градове Либије, захтјеви за смјену дугогодишњег режима Муамер Мухамед Абу Минијар ел Гадафија (*Muammar Muhammad Abu Minyar al-Gaddafi*) јавно су манифестовани на либијским улицама. Протести су се претворили у грађански рат, који је окончан убиством Гадафија, 20. октобра 2011. године, уз интервенцију снага Сјеверноатлантске алијансе. Војска се, том приликом, подијелила на присталице и опоненте режи-

* Аутор је доктор политичких наука, запослена у Парламентарном институту Скупштине Црне Горе.

ма, што је, у одређеној мјери, условило окончање немира и нестабилности страном интервенцијом. Разлози дезертирања дијела војске, односно отказивања послушности Гадафију објашњени су кроз анализу позиције војске у недемократском режиму, уз сагледавање самог момента побуне против режима. Једна од кључних грешака режима у Либији, у овом контексту, била је то што је Гадафи већу наклоност имао према безбједносним службама које су имале за циљ заштиту режима, него према војсци која се, у овом случају, фокусира на спољну одбрану земље.

Султанистички режим Гадафија, у којем није постојао политички плурализам а грађанске и политичке слободе биле ограничене, главног политичког опонента препознао је у војсци, будући да је и Гадафи, 1969. године, дошао на власт војним ударом. Како би спријечио удар развио је стратегију која се састојала од: изградње паралелних безбједносних институција; неједнаке расподеле материјалних средстава и економских привилегија између војске и остатка друштва; искоришћавања подјела у заједници, односно одређивања припадности војсци на племенској основи. Сходно томе, већинско чланство у војсци имале су групе које су чиниле мањину у Либији, односно припадници западних племена. Но, као главни противник Гадафијеве владавине појавила се осиромашена маса становништва која је уз помоћ интервенције снага Сјеверноатлантског савеза окончала 42 године његове владавине. Постгадафијевску Либију одликује константна нестабилност, фракционаштво и немири који одређују и цивилно-војне односе.

Да би се разумио карактер и улога војске у побунама као и у каснијем развоју политичке и укупне ситуације у земљи, неопходан је осврт на политички, културни и историјски идентитет ове земље, као и посебности режима Гадафија. У наредним поглављима, а у наведеном контексту, дата је дескрипција и експланација позиције и улоге војске, као једне од основних институција власти, у периоду прије, током и након „либијског прољећа“.

Политички, културни и историјски идентитет Либије

Оквири модерне Либије настали су на темељима које је изградио политички, културни и историјски утицај и дјеловање првенствено Османлија, који су владали више од три вијека, а потом Италијана, током тридесетогодишње колонијалне управе.

У периоду прије нове ере, простором данашње Триполитаније у западној Либији владали су Бербери, а потом, у седмом вијеку прије нове ере, Феничани. Картагина у шестом вијеку прије нове ере осваја

Триполитанију, да би Грци у четвртм вијеку прије нове ере колонизовали Киренаику на истоку земље, коју су назвали Либија. Римљани освајају Либију 74. године прије нове ере, док је Арапи са Амром бин Ал Асом заузимају 643. године и почињу да шире ислам.¹ У 16. вијеку, прецизније 1510. године, Либија постаје шпанска колонија, али је 1551. године освајају Османлије и припајају Османском царству.² Османлије су повезале три провинције - Триполитанију, Киренаику и Фезан, а за сједиште одредили Триполи.

Након рата са Турском, Италијани преузимају управу над Либијом 1912. године. Италијанска управа је била изузетно слаба и фокусирана на приморске градове, над централним дијелом земље и пустињским подручјима није имала контролу. Главни проблематични чинилац са којим се суочавала италијанска власт било је мистично братство – Сенусити, са Идрисом Ал Сенусиом³ на челу.

Након доласка Националне фашистичке партије (*Partito Nazionale Fascista, PNF*) на власт у Италији, Идрис је побјегао у Каиро и, на основу заједничког непријатељства према фашизму, успоставио контакте са Великом Британијом. Вођа Националне фашистичке партије Бенито Мусолини водио је агресивну колонијалну политику са патерналистичко-расистичким карактеристикама. Имао је за циљ да Либију претвори у пољопривредни центар и колонију за пресељавање Италијана, с обзиром на наводну пренасељеност у Италији. Либијци нијесу жељели да прихвате овакву управу, па су се организовали против нове колонијализације, предвођени сенуситским вођом Омаром Ал Мухтаром. Но, Омар је ухваћен и објешен 1931. године.⁴

У Другом свјетском рату Либија је добила савезнике у Великој Британији и Француској. Код Ал-Алајмена, 1943. године, италијанско-њемачке снаге доживјеле су поразе. То је резултирало ослобађањем од италијанске власти, првенствено захваљујући ангажовању Британаца. Након тога, Либија је подијељена на француску и британску сферу утицаја. Триполитанија и Киренаика припали су Уједињеном Краљевству, а Фезан Француској. Међутим, договорено је да о будућности Либије одлуче Уједињене нације.⁵

Сходно томе, постала је независна 1951. године, са краљем Идрисом ал-Сенусиом.⁶ Идрисову владавину одликовало је попуштање пре-

¹ RB. St. John, *Historical Dictionary of Libya African*, Third Edition, Scarecrow Press, Maryland, Lanham, 1998, 6.

² Исто.

³ M. Kampanini, *Istorija Srednjeg istoka (1798-2006)*, CLIO, Beograd, 2011, 89.

⁴ Исто.

⁵ RB. St. John, *Historical Dictionary of Libya African*, 267.

⁶ M. Kampanini, *Istorija Srednjeg istoka (1798-2006)*, 90.

ма великим силама. Након проналаска нафте, 1956. године, дао је концесије од око 14 милиона хектара двјема америчким компанијама. Но, отварањем 104 миља дугог нафтовода, 1961. године, који је повезао важна поља од унутрашњости земље ка Средоземљу, први пут је омогућен извоз нафте.⁷

Откриће нафте допринијело је повећању богатства, али је Либија и даље била назадна феудална држава, са религиозном, конзервативном монархистичком управом. То је изазивало незадовољство, посебно код младих људи.⁸

Гадафи: Ауторитарни режим са елементима султанизма

Муамер Гадафи рођен је 1942. године у бедуинској породици која је припадала племену Гадафа и учествовала у борби против италијанске окупационе власти. Био је под снажним утицајем панарабизма који је пропагирао тадашњи председник Египта Гамал Абдел-Насер. Током Суецке кризе 1956. године учествовао је у антиизраелским демонстрацијама, а уписом на војну академију са истомишљеницима почиње да дефинише планове за свргавање монархије. Након војне обуке у Великој Британији, вратио се у Бенгази, формирао тајну групу, односно покрет слободних официра који је имао за циљ спровођење државног удара.

Слободни официри су под слоганом „социјализам, јединство и слобода“ 1. септембра 1969. године срушили сенуситску монархију.⁹ На челу покрета налазио се Револуционарни командни савјет састављен од 12 официра. Савјет је прогласио нову Либијску арапску републику и именовао кабинет, а Гадафи је постао премијер у јануару 1970. године. Револуционарни командни савјет објавио је да ће постојећи међународни уговори остати на снази и да ће животи и имовина странаца бити заштићени. Друге државе су убрзо признале нови режим, па и Сједињене Америчке Државе, 6. септембра.¹⁰

Вођен ликом и дјелом Абдела Насера, за први задатак своје владавине Гадафи је поставио рјешавање питања непоштеног економског наслеђа страних сила. За Насера то је био Суецки канал, а за Гадафија нафта. Извлачење нафте контролисале су стране нафтне компаније, које су дефинисале повољне цијене за своје потрошаче и остваривале ко-

⁷ RB. St. John, *Historical Dictionary of Libya African*, 203.

⁸ M. Campanini, *Istorija Srednjeg istoka (1798-2006)*, 90.

⁹ D. Vandewalle, *A History of Modern Libya*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

¹⁰ Исто, 78.

рист од пола удјела у приходима. Гадафи је захтијевао да се опет преговара о уговорима, при чему је пријетио гашењем производње уколико нафтне компаније то одбију, истичући: „Људи који су живјели без нафте 5.000 година, могу да живе без ње наредних неколико година како би остварили своја легитимна права“. Напори Гадафија у овом смјеру су успјели. Либија је постала прва земља у развоју која је добила већински удио у приходима од производње нафте.¹¹

Четири године након доласка на власт, Гадафи је покренуо програм „пет тачака“ који је имао за циљ уклањање свих идеологија и спољњег утицаја. а састојао се из сљедећег:

- Укидање закона који су на снази и успостављање нових процедура и пракси у оквиру наставка револуционарног рада;
- Елиминисање свих девијација, односно непријатеља револуције, укључујући комунисте, капиталисте и Муслиманско братство;
- Додјела оружја становницима ради одбране револуције под слоганом „слобода припада људима не непријатељима“;
- Реформа државне управе;
- Покретање Културне револуције.¹²

Гадафи је развио посебну државну конструкцију цамахирију (свепародну републику), која је требало да представља трећи пут између капиталистичке демократије и совјетског социјализма.¹³

Зелена књига и нови систем власти

Своју политичку филозофију Гадафи је објавио, 1976. године, у Зеленој књизи гдје је дефинисао политичке, економске и социјалне основе цамахирије кроз три посебна поглавља: рјешење проблема демократије: власт народа; рјешење економског проблема: социјализам и социјална основа Треће универзалне теорије. У наставку текста, наведене су основне тезе садржане у Зеленој књизи које је Гадафи настојао да имплементира током наредних година своје владавине.

Савремени демократски системи у којима власт врши појединац, група, партија или класа представљају пораз људи, односно истинске диктаторске системе. Алат недемократске власти представља парламент, будући да стварна демократија постоји при директном учествовању људи, а не преко њихових представника који монополизују њихо-

¹¹ M. Asser, *The Muammar Gaddafi story*. *BBC News*. 21. октобар 2011. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-africa-12688033> (06.02.2021)

¹² A. Obeidi, *Political Culture in Lybia*, Curzon Press, Richmond, 2001, 139.

¹³ Исто. М. Кампанини, *Istorija Srednjeg istoka (1798-2006)*, 137.

ву сувереност и отуђују се од маса. Људи се увлаче у политички циркус гласања, при чему се њихови гласови могу куповати и злоупотребити, а сиромашни не могу водити изборне кампање, тако да власт освајају богати.¹⁴ Партије, такође, представљају диктаторски инструмент власти људи који дијеле уско одређене циљеве и интересе а којима се омогућава да владају свим људима. Партије су подложне корупцији, а често одступају од својих програма у борби за власт, односно намјери да поразе владајућу партију.¹⁵ Плебисцити су демократска превара, будући да они који гласају немају могућност да образложе зашто су гласали „да“, односно „не“. Устав не представља друштвени закон, већ одражава вољу инструмента власти, било да је то појединац, одбор, класа или партија. Природни закон је утемељен у традицији или религији датог друштва. Религија садржи традицију, а традиција је израз природног живота људи. Устав је позитивни закон који не почива на овим изворима.¹⁶

Проблем демократије могуће је ријешити одбацивањем наведених инструмената власти: парламента, партија, плебисцита, устава и примјеном Треће универзалне теорије, односно успостављањем власти народа без представљања. Демократски систем представља повезану структуру која се заснива на темељним народним конференцијама и народним одборима који се састају у Генералном народном конгресу.¹⁷ Секретаријати темељних народних конференција чине народне конференције, док народне одборе који имају функцију владине администрације бирају темељне народне конференције којима су одбори одговорни за своје дјеловање. Темелјне народне конференције дефинишу политике и врше надзор над њиховом примјеном, док Генерални народни конгрес доноси резолуције које спроводе одбори.¹⁸

У оваквом друштву, медији су средство изражавања друштва и не могу припадати приватницима или корпоративним тијелима и тиме постати средство за изражавање њихових интереса. Демократска штампа је она коју издаје Народни одбор и обухвата све друштвене групе. Девијација се у друштву народних одбора и конференција исправља демократском ревизијом, јер није резултат дјеловања спољне групе већ друштва у цјелини.¹⁹ Реакција на појаву девијација у друштву у виду револуција, односно насилног преусмјерења није демократска, јер не

¹⁴ М. Al-Qadhafi, *Green Book*, 1976, 6-7. Доступно на: <http://openanthropology.org/libya/gaddafi-green-book.pdf> (06.02.2021)

¹⁵ М. Al-Qadhafi, *Green Book*, 8-9.

¹⁶ Исто, 17-18.

¹⁷ Исто, 23.

¹⁸ Исто, 16.

¹⁹ Исто, 21.

обухвата све људе и служи се насиљем. Такође, у друштву народних одбора и конференција надзор људи врше сами људи.²⁰

Економска основа Треће универзалне теорије подразумијева напуштање система „плата“, гдје су они који зарађују плату врста робова. Ова теорија обухвата увођење система у којем свака компонента економске производње има право на једнаке користи од ње (индустрија: сировина, фабрике, радници, пољопривреда: човјек и земља).²¹

Социјална основа Треће универзалне теорије подразумијева да основу историјског кретања чини социјална повезаност која повезује људске заједнице од породице до племена и нације. Национализам је фактор јединства у друштву и тиме представља основу за преживљавање. Свака нација би требало да има једну религију како би превладавала хармонија, а живот заједнице постао стабилан.²²

Спољна политика и племенски систем

Гадафи је на почетку владавине био велики насеровац. Међутим, након доласка Садата на власт у Египту који је успоставио добре односе са САД-ом и закључио мир са Израелом, дошло је до погоршања односа, па чак и краткотрајног рата 1977. године.²³ Под притиском других арапских земаља, Египат се повукао и склопљен је мир. Након тога, Гадафи је своју међународну политику преусмјерио са арапских земаља на Африку. На састанку афричких краљева 2008. године основана је Афричка унија, а Гадафи проглашен „краљем свих краљева“ Африке.²⁴

Дуго је подржавао револуционарне и субверзивне покрете у Европи, афричком и арапском свијету, како би покренуо општу револуцију против система.²⁵ Није био омиљен међу арапским лидерима, Садат га је сматрао лудим, са Бургибом није имао комуникацију, а пратио га је и глас финансијера међународног тероризма и непријатеља Запада. Након америчке војне интервенције 1986. године, те завршетка Хладног рата, почиње да се отвара према Западу.²⁶ Године 2003. донио је одлуку о демонтажу оружја за масовно уништење, чиме је почело одмрзавање односа са САД-ом и међународном заједницом.²⁷ Сједињене Америчке

²⁰ Исто, 20.

²¹ Исто, 25-28.

²² Исто, 43.

²³ С. Phillips, А. Axelrod, *Libyan-Egyptian War*. Encyclopedia of Wars, New York, 2005.

²⁴ S. Totman, M. Hardy, The charismatic persona of Colonel Qaddafi. *Journal of Media and Culture*, 17/3, (2014), 4.

²⁵ M. Campanini, *Istorija Srednjeg istoka (1798-2006)*, 138.

²⁶ Исто, 139.

²⁷ СМ. Blanchard, J. Zanotti, *Libya: Background and U.S. Relations*. CRS Report for Con-

Државе су 2006. године одлучиле да обнове дипломатске односе са Либијом и уклоне је са листе држава које подржавају тероризам.²⁸

Када је дошао на власт, Гадафи се залагао за укидање племенског система као заоставштине монархистичке праксе. Међутим, наставио је да племенске подјеле и лојалности користи као инструмент моћи, додјелом политичких позиција доминантним племенима, дистрибуцијом привилегија и окретањем једног племена против другог.²⁹ Од средине 1970-их, Гадафи је формирао савезе са главним племенима кроз склапање бракова, те именовање њихових припадника на позиције функционера и чланова безбједносног апарата.³⁰

Процењује се да Либија има 140 племена и кланова, од чега 20 до 30 има стваран утицај.³¹ Главна либијска племена су: Гадафа – племе Гадафија које са 100.000 припадника чини једну од најмањих група у Либији; Варфала – највеће племе које обухвата један милион припадника; Магарха – друго највеће племе у Либији; Туарек (*Tuareq*) – 560.000 припадника; Бербери (*Berbers*) – 50% становништва западних планина; Бара са (*Bara'sa*) – из њега потиче друга жена Гадафија; Зуваја (*Zuwayyah*) – мало племе у источним и централним регионима богатим нафтом; Бани Валид – преклапа се географски са Варфала; Тархуна – чини трећину становништва Триполија; Зентан – лоцирано између Триполија и границе са Тунисом, Мисрата – највеће племе у источној Либији, околини Бенгазија и Дарнах; Ал Авакир (*al-Awaqir*) – некадашњи центар отпора османској и италијанској власти, смјештено углавном у граду Ал Бејда (*Al-Bayda*); Обејдат (*Obeidat*) – лоцирано у околини града Тобрук.³²

Племена у источном дијелу земље су вјеровала да су племена у западном дијелу, односно областима Триполитанија и Фезан, привилегована. То произилази из чињенице да је, након пада Идриса 1969. године, Гадафи уклонио из власти припаднике источних племена, као што је племе Завија (*Zawiya*).³³ Племе којем је припадао Гадафи, као и пле-

gress, Congressional Research Service, Washington, 2011, 27.

²⁸ D. Vandewalle, *A History of Modern Libya*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

²⁹ International Crisis Group, *Popular Protests in North Africa and the Middle East (V), Making Sense of Libya*, 2011, 11.

³⁰ W. Lacher, Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution. *Journal of Middle East Policy*, 18/4, (2011), 4.

³¹ International Crisis Group, *Popular Protests in North Africa and the Middle East (V), Making Sense of Libya*, 2011, 11.

³² P. Apps, E. Piper, Factbox: Libya's tribal, cultural divisions. *Reuters*. 25. август 2011. Доступно на: [https://www.reuters.com/article/us-libya-tribes-idUSTRE77O43R20110825\(06.02.2021\)](https://www.reuters.com/article/us-libya-tribes-idUSTRE77O43R20110825(06.02.2021)

³³ J. Thomas, *Delegitimizing Sultanistic Regimes, One Step at a Time*. Honors Scholar Theses. Paper 333, 2014, 19.

мена Магарха и Варфала, била су фаворизована, иако су везе са племеном Варфала ослабиле након што су одређени официри – припадници овог племена оптужени да су учествовали у припреми удара против Гадафија 1993. године, због чега су и погубљени.³⁴

Негација војног професионализма и институционализованости

Безбједносно-одбрамбени систем нове државе Либије, чија је независност призната 1951. године, чинила је војска као најкохезивнија група либијског друштва. Формирали су је ветерани током борбе против колонијалне италијанске управе. Конзервативна монархија са краљем Идрисом Ал Сенусиом није војсци обезбиједила статус утемељен на поштовању и повјерењу. Краљ војску није сматрао творцем независности³⁵, будући да се либијски национализам почео развијати тек од конституисања државе. Напротив, сентименти припадности либијској нацији били су јако изражени у војсци и представљали кључни елемент сједињења, кохезије и солидарности припадника оружаних снага. То је продуковало формулисање политичке платформе у њиховим редовима и *coup d'etat* 12 младих официра 1969. године којим је свргнута монархија. Од 1969. до 1975. године војска је била главни стуб новог система, број припадника се удвостручио, а повећала су се и финансијска издвајања за војску. То је био период тзв. меденог мјесеца војске и режима.³⁶

До трансформације, односно прекида односа заснованог на повјерењу дошло је 1975. године, када је 20 до 30 официра, већином из Мисрате, покушало да свргне Гадафија ударом.³⁷ То је довело до погубљења 22 официра³⁸ и укидања Револуционарног савјета команде 1977. године, уз имплементацију новог политичког система цамахирије, која је подразумијевала директну владавину народа кроз одборе и конгресе. Питања попут војске, спољне политике, полиције, буџета и петролеума нијесу спадала у њихову надлеженост, већ само питања која не одређују стабилност државе. У оваквом систему војска је имала позицију аутсајдера (*outsider*), будући да је, према члану 16 Устава

³⁴ Исто, 20.

³⁵ F. Gaub, *Arab armies: Agents of change? Before and after 2011*. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers 131, 2014, 39.

³⁶ F. Gaub, *The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression*, *The Journal of Strategic Studies*, 36/2, (2013), 226.

³⁷ Исто.

³⁸ F. Gaub, *Arab armies: Agents of change? Before and after 2011*. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers 131, 2014, 39.

(1969)³⁹, одбрана земље представљала свету дужност, а војна служба част за народ Либије. Такође, чланом 9 документа Прокламација моћи народа (*the Proclamation of People's Power*) било је прописано да је одбрана земље одговорност сваког грађанина.

Концепт „оружани људи“ (*al-sha'b al-musallah*) инспирисан је отпором који су Либијци пружили италијанској колонијалној власти, као и праксом колективне самоодбране Бедуина. То је водило успостављању опште војне обуке 1978. године, као и великој милитаризацији друштва. Од средње школе Либијци су били инволвирани у неки вид војне обуке или војне структуре, кроз основне инструкције у области одбране у школи, до Народне милиције (*People's Militia*) која је обухватала становнике узраста од 45 до 55 година. Милиција никад није достигла ниво спремности и обучености који је Гадафи очекивао, њена улога се свела на обезбјеђивање јавних зграда у временима кризе.⁴⁰

Насупрот концепта народне владавине путем одбора, Гадафи је институционализовао контролу народа кроз револуционарне комитете на чијем челу су се налазили преостали чланови Револуционарног савјета команде. Задатак комитета била је заштита револуције од сваке евентуалне пријетње систему, укључујући војску. Револуционарна гарда коју је чинило 3.000 војника представљала је основу контроле друштва. На тај начин, војска је била подијељена између револуционарних структура и остатка друштва, при чему је Гауб⁴¹ њену позицију описала као „шизофрену“. Комитети су се показали као непродуктивни у контексту мобилизације маса 1986. године за учешће у антиамеричким демонстрацијама усљед бомбардовања Триполија и Бенгазија.⁴²

Политика ограничавања моћи и утицаја војске постајала је оштрија, као реакција на касније покушаје државних удара. Умјесто формирања јединствених одбрамбених снага, Гадафи је формирао више јединица: Хамијева бригада (*the Khamis Brigade*) – 10.000 војника са тешким наоружањем, а укључивала је и ваздушне снаге; Народна милиција (*the People's Militia*) – 45.000 племенских ратника; 50.000 припадника редовне војске; и спорадично окупљена Исламска легија (*the sporadically staffed Islamic Legion*) – надлежна за постизање циљева на спољном плану, односно афричком континенту.⁴³

³⁹ Libyan Constitution, 1969. Доступно на: https://constitutionnet.org/sites/default/files/1969_-_libyan_constitution_english.pdf (06.02.2021)

⁴⁰ F. Gaub, The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression, *The Journal of Strategic Studies*, 36/2, (2013), 228.

⁴¹ Исто.

⁴² F. Gaub, The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression, 229.

⁴³ C. Townsend, Civil-Military Relations in Tunisia and Libya through the Arab Spring, *Journal of Defense Resources Management*, 6/2, (2015), 7.

Поред стварања паралелног безбједносног апарата, Гадафи је одлучивао о регрутовању нових припадника војске, као и о њиховом напредовању у служби, што се прије заснивало на етничкој и племенској припадности него на квалификацијама и компетенцијама. Лидер је фаворизовао младе официре из његовог племена и њему блиских племена Варфала и Магарха.⁴⁴ Често ротирање официра, кроз седам војних региона, онемогућавало је изградњу ближих веза између официра и нижих дјелова војске.⁴⁵ То је водило систематској ерозији професионализма и кохезије у официрском корпусу. Такође, друштво није претјерано поштовало војску, а није имало ни повјерења у њу. Налазила се у сендвичу између друштва и режима.⁴⁶

Прије стицања независности, уз помоћ Велике Британије, отворена је војна академија у Бенгазију коју је похађао и сам Гадафи, али је након удара затворена. Касније је отворена у Триполију.⁴⁷ Међутим, стратегија спречавања удара која је, између осталог, укључивале забрану обука са муницијом, водила је слабљењу капацитета за вођење рата. То је показао неуспјех у рату са Чадом у периоду 1978–1987. Гадафи је 1972. године окупирао сјеверну област Чада – Аузу Стрип (*Aouzou Strip*), што је предсједник те државе Франсоа Томбалбај (*Francois Tombalbaye*) прихватио. Но, након његовог збацивања 1975. године, ново руководство је опозвало наведену одлуку. Међународни суд правде је 1993. године признао Аузу Стрип као дио Чада.⁴⁸ Ово искуство је показало да војска није била ни добро обучена, ни ефикасна, ни координирана на одговарајући начин. Након повлачења санкција, Гадафи се одлучио за модернизацију наоружања, односно замјену старог совјетског, новим оружјем из Француске и Британије.

Према подацима СИПРИ (2019), Либија је у периоду 2001–2008. година улагала мање од 2,5% БДП-а у војску, при чему је 2007. године тај удио износио 0,9%. То је у поређењу са земљама региона и укупним број становника на врло ниском нивоу. Подаци показују да су трошкови знатно порасли након рата, нарочито 2014. године када је њихов удио у БДП-у чинио 15,5%. Од 2015. године до данас (фебруар 2021) нема доступних података о војним издвајањима односно њиховом удјелу у БДП-у.

⁴⁴ Z. Barany, Comparing the Arab revolts: The role of the military. *Journal of Democracy*, 22/4, (2011), 24-35.

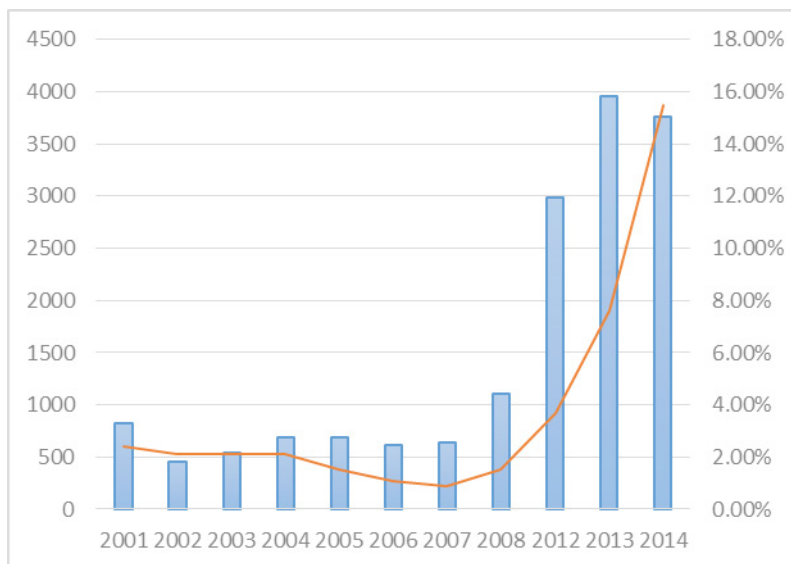
⁴⁵ F. Gaub, The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression, 232.

⁴⁶ F. Gaub, *Arab armies: Agents of change? Before and after 2011*. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers 131, 2014, 39.

⁴⁷ GlobalSecurity.org – Military, Libya. Доступно на:

<https://www.globalsecurity.org/military/world/libya/army.htm> (07.02.2021)

⁴⁸ F. Gaub, The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression, 232.

Графикон: Војна издвајања 2001–2008, 2012–2014

■ Трошкови у милионима \$ — % БДП

Табела 1: Војни трошкови Либије (2001-2014)		
Година	Трошкови у милионима \$	%БДП
2001	820	2,4
2002	453	2,1
2003	541	2,1
2004	685	2,1
2005	691	1,5
2006	614	1,1
2007	639	0,9
2008	1100	1,5
2009	-	-
2010	-	-
2011	-	-
2012	2987	3,7
2013	3964	7,6
2014	3756	15,5

Извор: SIPRI, Libya.

Што се тиче стране помоћи у области одбране и безбједности, САД су, након укидања санкција и уклањања са листе земаља које подржавају тероризам, одлучиле да помогну Либији, првенствено у области антитерористичког дјеловања, кроз сљедеће програме: Финансирање стране војске (*Foreign Military Financing*), Међународно војно образовање и усавршавање (*International Military Education and Training*), Програм који се односи на антитероризам, непролиферацију и сл. (*Non-Proliferation, Anti-Terrorism, Demining and Related Programs*), као и кроз Фонд за економску подршку. У 2008. години укупан износ помоћи је био милион долара, 2009. године 3,05 милиона, 2010. године 780.000 хиљада, а 2011. године 875.000 долара.⁴⁹

Улога и позиција војске у грађанском рату

Висок животни стандард у замјену за низак ниво политичких и грађанских слобода представљао је економско-социјални темељ цимахирије као државе расподјеле (*distributive state*). Но, стопа незапослености је 2011. године износила 30%, што је највише погађало припаднике младе популације и жене.⁵⁰ Реформе у правцу либерализације, модернизације и приватизације су само дјелимично биле спроведене и нијесу ишле у корак са повећањем стопе образовања младих. Регион Киренаика (*Cyrenaica*) је посједовао 80% нафтних резерви, а био је врло сиромашан јер су му као сједишту исламске опозиције сљедовале оштре мјере режима, укључујући дискриминацију приликом расподјеле прихода од нафте.⁵¹

У том контексту, Ендрју Соломон (*Andrew Solomon*)⁵² је идентификовао три основне грешке Гадафијеве владавине: одступање од плана Сеифа Ал Ислама⁵³ економских реформи, односно вођења умјерене спољне политике, а чврсторукашке на унутрашњем плану; нерјешавање питања сиромаштва народа – стварањем одрживе економије која није заснована на нафти или расподјелом једног дијела прихода од наф-

⁴⁹ CM. Blanchard, J. Zanotti, *Libya: Background and U.S. Relations*. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington, 2011, 39.

⁵⁰ K. Meyran, *Libya in Transition, From Jamahiriya to Jumhuriyyah?*, u F. Gerges (ur.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, 311

⁵¹ Исто, 312

⁵² A. Solomon, *How Qaddafi Lost Libya*. The New Yorker, 2011. Доступно на: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/how-qaddafi-lost-libya> (06.02.2021)

⁵³ Seif Al Islam Gaddafi (*Saif al-Islam Gaddafi*) је други син Muamera Gadafija i njegove žene Safije Farkaš, рођен 25. јуна 1972. године. Диплomu доктора наука је стекао на Лондонској школи економије (*London School of Economics*).

те; као и занемаривање потреба младих, односно њихове високе стопе незапослености.

Успјех који су остварили антирежимски протести у Тунису и Египту подстакао је незадовољне Либијце да изађу на улице 15. и 16. фебруара 2011. године. Окидач је био хапшење Фетија Тербела Салве (*Fathi Terbil Salwa*), младог правника и активисте људских права који је представљао породице 1.200 затвореника убијених у затвору Абу Салим 1996. године.⁵⁴ Национална конференција либијске опозиције која је основана 2005. године и окупила различите политичке опозиционе групе, 17. фебруара 2011. године, организовала је Дан бијеса – *Day of Rage*.⁵⁵ Племена као што су Варфала, Завија, Бани Валид и Зинтан званично су повукла своју подршку Гадафију и придружила се опозицији.

Онлајн социјалне мреже, попут Фејсбука и Твитера, допринијеле су дисперзији побуне. Побуњеници су, постепено, остварили контролу над кључним градовима у источном дијелу земље, укључујући други по величини град Бенгази, гдје су, 27. фебруара 2011. године, успоставили прелазну владу – Национални прелазни савјет (*National Transitional Council*).

Револт се претворио у грађански рат. Као реакција на бројне цивилне жртве, западне земље су одлучиле да подрже побуњенике ради неутрализовања снага Гадафија. Савјет безбједности Уједињених нација донио је Резолуцију 1973 која је предвиђала:

- 1) Државе чланице Уједињених нација имају дозволу да предузму све потребне мјере у име заштите цивила и цивилних подручја која се налазе под пријетњом напада, уз изузимање окупационих снага;
- 2) Забрана летова свих врста авиона који нијесу у интересу „либијског народа“;
- 3) Поморска блокада, односно контролисање свих бродова који путују према Либији;
- 4) Запљена свих економских средстава либијске владе на страним рачунима, а заплијењена средства ће у каснијој фази бити дата на коришћење у име добробити „либијског народа“;
- 5) Забрана путовања у иностранство за високе званичнике Либије.⁵⁶

⁵⁴ K. Meyran, *Libya in Transition, From Jamahiriya to Jumhuriyyah?*, 313

⁵⁵ J. Aраp, *Libya after Gaddafi: A challenging transition, European Parliamentary Research Service*, 2016, 1.

⁵⁶ The Guardian, *UN Security Council resolution 1973 (2011) on Libya*, 2011. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/17/un-security-council-resolution> (06.02.2021)

Од 19. марта интервенцију су спроводиле француске и америчке снаге⁵⁷ до 24. марта када је НАТО преузео команду над операцијама. Режим Гадафија је пружио снажан отпор, али је изгубио контролу над Триполијем 20. августа и коначно пао 20. октобра, када је град Сирт дошао у руке побуњеника, а Гадафи убијен.⁵⁸

У односу на Египат и Тунис, војска у Либији није имала улогу неутралног бафера (*buffer*) између демонстраната и војске. Слаба либијска војска се у првим данима побуне подијелила на јединице лојалне Гадафију и јединице које су подржале побуњенике у Бенгазију.⁵⁹

До грађанског рата 2011. године, оружане снаге Либије никада нијесу коришћене за заштиту режима од унутрашњих немира, укључујући демонстрације, за разлику од Револуционарне гарде и полицијских снага. Припадници војске нијесу прошли обуке које би их оспособиле за дјеловање у таквим ситуацијама. Сходно томе, војска је на конфликт реаговала на три различита начина: индивидуални одлазак – дезертирање појединачних војника; колективни одлазак – дезинтеграција јединица које су се придружиле снагама побуњеника; и лојалност – одређене јединице су остале лојалне режиму и супротставиле се побунама.⁶⁰

Током прва четири мјесеца конфликта дезертирала је скоро половина војника, из три разлога: тренутна локација јединице која није била безбједна за индивидуалне војнике, мишљење војника о конфликту или режиму, и кохезија (или недостатак кохезије) дате јединице.⁶¹

Јединице које је одликовао висок ниво кохезије остале су лојалне режиму, укључујући најопремљенију и најоперативнију 32. бригаду која је бројала 10.000 војника, углавном припадника Гадафијевог племена. На челу бригаде налазио се Гадафијев најмлађи син Хамис (*Khamis Gaddafi*), а касније је добила подршку ненационалних мили-

⁵⁷ Према оцјени Пинфарија, Европска унија је показала да није способна да води интервенцију с обзиром на различит однос земаља чланица према овом питању. Француска и УК су биле за интервенцију, за разлику од Италије и Њемачке, првенствено због јачих трговинских веза ових земаља са Либијом. Ипак, Италија је на крају подржала интервенцију, за разлику од Њемачке чије је јавно мњење било јасно против. М. Pinfari, Tunisia and Libya, u J. Peters (ur.), *The European Union and the Arab Spring: Promoting Democracy and Human Rights in the Middle East*. Lexington Books, 2012, 41-42.

⁵⁸ М. Pinfari, Tunisia and Libya, u J. Peters (ur.), *The European Union and the Arab Spring: Promoting Democracy and Human Rights in the Middle East*. Lexington Books, 2012, 39.

⁵⁹ P. Droz-Vincent, *The Role of the Military in Arab Transitions*, 2012, 137. Доступно на: http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2012/droz-vincent_en.pdf (06.02.2021)

⁶⁰ F. Gaub, *Arab armies: Agents of change? Before and after 2011*. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers 131, 2014, 40.

⁶¹ Исто.

ција, углавном из субсахарске Африке.⁶² Неколике јединице са мањим бројем војника, које је одликовала велика кохезија, а које су се придружиле Националноослободилачкој војсци (*National Liberation Army*), показале су се најорганизованијим и битно допринијеле побједи побуњеника. На њиховом челу налазио се бивши министар унутрашњих послова, генерал Абдел Фатах Јунис (*Abdel Fattah Younis*), који је касније дошао на чело Националне ослободилачке војске.⁶³ Милиције које су водиле своје посебне битке у појединим подручјима нијесу жељеле да се придруже Националној ослободилачкој војсци, а у Јуниса нијесу имале повјерења због његове раније припадности Гадафијевим структурама власти. То је резултирало његовим убиством у јулу 2011. године.⁶⁴

Реакција оружаних снага на социјалне немире детерминисана је природом, карактером и садржајем цивилно-војних односа током владавине Гадафија. Како је описано у претходном поглављу, напредовање у служби заснивало се на племенској припадности, а честа ротација официра спречавала је успостављање кохезивних веза између руководства и особља. Посебне снаге безбједности биле су много привилегованије и опремљеније него војска у којој су доминирали чланови Гадафијеве породице и племена. То је угрожавало професионализам, кохезију и капацитет војске за борбу у рату, те резултирало њеним поразом.⁶⁵

Сомализација – владавина милиција

Подјела оружаних снага Либије на пријатеље и опоненте режима Гадафија довела је до губитка монопола над оружаним снагама, те, уз интервенцију НАТО-а, поставила основе врло тешке транзиције. Примарни циљ нових транзиционих власти био је успостављање безбједности кроз обнову монопола над силом путем демобилизације, демилитаризације и разоружања и централизацију војних и полицијских снага.

Национални прелазни савјет био је значајно средиште протеста, односно побуна које су се појавиле 17. фебруара. Савјет је добио широку међународну политичку и финансијску подршку, али није успио да се наметне као јединствен командни центар у односу на бројне оружане милиције које су, у складу са својим правилима и локалним агендама, дјеловале у различитим дјеловима земље. Милиције су биле орга-

⁶² F. Gaub, *The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression*, 237.

⁶³ Исто, 236.

⁶⁴ Исто, 237.

⁶⁵ Z. Barany, *Comparing the Arab revolts: The role of the military*. *Journal of Democracy*, 22/4, (2011), 24-35.

низоване у складу са племенским идентитетом и идеологијом, независно од Националног прелазног свајета. То је довело до фрагментације поља безбједности на од 125.000 до 150.000 младих револуционарних Либијаца⁶⁶ који су се груписали у 1.700 оружаних група.⁶⁷ Ове групе карактерисао је процес дисолуције и реконсолидације, заснован на локалним динамикама.

Недостатак безбједности произилази из чињенице да је доступна велика количина наоружања која је остала из грађанског рата, као и слабих граница са сусједним земљама.⁶⁸ У том контексту, неки аналитичари описали су Либију као базар оружја – *arms bazaar*⁶⁹, при чему, услед недостатка контроле над границама, наоружање лако постаје предмет кријумчарења. Поред тога, слаба гранична контрола омогућила је групама Ал Каиде протјераним из Малија да се лоцирају у јужном дијелу Либије.⁷⁰ Гадафи је имао договоре са локалним племенима у вези са контролом и заштитом граница. Његовим падом такви договори су постали ништавни, а прелазне владе немају капацитет да их обнове.⁷¹

Дегадафизација, односно процес обрачунавања са преосталим присталицама Гадафија укључио је арбитрарна хапшења и тортуру грађана у граду његовог рођења – Сирту. Поред тога, донесен је Закон о антиглобификацији који је довео у питање слободу говора, криминализацијом изражавања подршке Гадафију и његовим идејама. Закон је замијењен сличним актом, Законом о политичкој изолацији који је сваком бившем функционеру забранио право на власт.⁷² Више је људи ухапшено, мучено и убијено од бивших побуњеника него током 42 године владавине Гадафија. Током двије године од пада Гадафија 1.200 људи је постало жртва политичког убиства.⁷³

Будући да су 40 година били под ауторитарном владавином, милиције нијесу имале демократски капацитет да изграде државу, засновану на принципима владавине права. Починиле су ратне злочине и дру-

⁶⁶ P. Droz-Vincent, *The Role of the Military in Arab Transitions*, 2012, 139.

⁶⁷ BBC, *Lawless Libya: Can peace be achieved?* 2015. Доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-africa-24472322> (06.02.2021)

⁶⁸ C. Townsend, *Civil-Military Relations in Tunisia and Libya through the Arab Spring*. *Journal of Defense Resources Management*, 6/2, (2015), 9.

⁶⁹ BBC, *Lawless Libya: Can peace be achieved?* 2015. Доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-africa-24472322> (6. 2. 2021)

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Исто.

⁷² E. Doroshenko, *The New African Civil-Military Relations*, u M. Rupiya, M. Gorden, (ur), *The Process of Democratisation and the Main Military Challenges to Nation Building in Libya*. African Public Policy and Research Institute, 2015, 25.

⁷³ Исто.

ге озбиљне повреде међународног права и људских права. Либијска зора и Зинтан милиција злостављале су цивиле на основу њиховог поријекла и политичке припадности. Убиле су или раниле стотине цивила и уништиле или нанијеле штету цивилној инфраструктури.⁷⁴ У првих девет мјесеци 2014. године најмање 250 људи је убијено, укључујући судије, новинаре, тужиоце и сл.⁷⁵ Странци и дипломате су наставили да буду мете оружаних група. Недостатак граничне контроле и племенске борбе допринијеле су погоршању безбједносне ситуације, при чему је настављена трговина људима, дрогом и оружјем на границама Либије са Чадом, Суданом, Египтом и Алжиром.⁷⁶ Осим тога, милиције су заузеле одређене нафтне терминале у посједству западних компанија, што је водило паду производње.⁷⁷ У Либији је 2016. године било близу 2.000 милиција које су се дијелиле у три групе: не-цихадистичке, цихадистичке и провладине групе.⁷⁸

Хаос безакоња, одсуство владавине права, кршења људских права, мучења, разне врсте малтретирања, репресије, дискриминације, хапшења, отмице, напади на политичаре, новинаре, разне активисте, трговина људима, присилни рад, експлоатација избјеглица, смртне казне, злостављања на бази родне припадности и сексуалне оријентације одлике су владавине милиција, оружаних група и снага безбједности у постгадафијевој Либији.

Либија је данас (фебруар 2021) подијељена између Владе националног јединства са премијером Фајез Ал Сарацом (*Fayez al-Sarraj*) и владе на истоку земље коју контролише Либијска народна армија, односно генерал Халифа Хафтар (*Khalifa Haftar*). Хафтар је, у априлу 2019, покренуо офанзиву на Триполи која је, ипак, пропала у јуну.⁷⁹ Према подацима Мисије УН за подршку у Либији, у овом сукобу је убијено најмање 284, а повријеђено 363 цивила.⁸⁰ Двије супротстављене владе су, у октобру, потписале споразум о прекиду ватре под покровитељством УН. Споразумом је предвиђен и одлазак страних сила и

⁷⁴ Amnesty International, *Libya Report*, 2014. Доступно на: <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/libya/report-libya/> (11. 11. 2016)

⁷⁵ Human Rights Watch, *Libya*, 2014. Доступно на: <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/libya> (6. 2. 2021)

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ BBC, *Lawless Libya: Can peace be achieved?* 2015. Доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-africa-24472322> (6. 2. 2021)

⁷⁸ *BBC Guide to key Libya militias*, 2016. Доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533> (6. 2. 2021)

⁷⁹ Amnesty International – Libya 2019. Доступно на: <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/libya/report-libya/> (9. 2. 2021)

⁸⁰ Исто.

плаћеника из Либије, али то до сада није испоштовано. Ситуацију проблематизује чињеница да свјетске и регионалне силе, као и локалне милиције подржавају неку од страна у конфликту. Западне земље, Турска, Катар и Уједињене нације подржавају владу у Триполију, док Хафтар подржавају Уједињени Арапски Емирати (УАЕ) и Египат, али и Русија. У том контексту, амерички дипломата Ричард Милс (*Richard Mills*) је позвао „све спољне стране, укључујући Русију, Турску и УАЕ, да прихвате либијски суверенитет и да моментално обуставе сваку војну интервенцију у Либији”.⁸¹

Либија је 2020. године заузела 20. мјесто међу 178 земаља на листи Индекса фрагилних држава са скором 95,2, што је сврстава у категорију „Алармантно”.⁸² Либија је, по свом резултату, испред Пакистана 92,1, Уганде 92,8 и Мјанмара 94. Од 12 кључних параметара, најгоре стање је препознато у области државног легитимитета (9,8), спољне интервенције (9,8), фракционализације елите (9,7) безбједносног апарата (9,5) и поштовања људских права и владавине права (9,4).

Табела 2: Резултати Индекса фрагилних држава за Либију, 2020

Земља	СА ⁸³	ФЕ	ГГ	ЕЦ	УД	ХФ	СЛ	ПС	ХР	ДП	РД	ЕХ
Либија	9,5	9,7	7,8	8,0	5,3	5,7	9,8	6,9	9,4	5,3	8,0	9,8

Извор: Fragile States Index – Data, 2020

⁸¹ Al Jazeera, *SAD pozvao Rusiju, Tursku i UAE da se odmah povuku iz Libije*, 28. јануар 2021. Доступно на: <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/1/28/sad-pozvao-rusiju-tursku-i-uae-da-se-odmah-povuku-iz-libiju> (7. 2. 2021)

⁸² Земље обухваћене *Fragile States Index* су, у зависности од резултата, класификоване у следеће категорије: 0,0-29,9 „Одрживо” (*Sustainable*), 30,0-59,9 „Стабилно” (*Stable*), 60-89,9 „Упозоравајуће” (*Warning*) и 90,0-120,0 „Алармантно” (*Alert*). *Fragile States Index: What do the Colors and Categories in the Index and on the Map Signify?* Доступно на: <https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-do-the-colors-and-categories-in-the-index-and-on-the-map-signify/> (7. 2. 2021)

⁸³ Наведене ознаке односе се на дванаест примарних кохезионих, економских, политичких и социјалних индикатора методологије *Conflict Assessment System Tool, CAST*, коју је развио Фонд за мир. Кохезиони индикатори обухватају: СА – безбједносни апарат; ФЕ – фракционализација елите и ГГ – групно незадовољство; економски: ЕЦ – економски пад (незапосленост, дефицит, владин дуг, БДП по глави становника, инфлација и сл); УД – неравномјеран економски развој; ХФ – одлив мозгова; политички: СЛ – државни легитимитет (повјерење у државне институције); ПС – јавне услуге (здравство, образовање, комуналне услуге и сл.); ХР – поштовања људских права и владавине права; и социјални: ДП – демографски притисак; РД – расељена лица и избјеглице; ЕХ – спољне интервенције. *Fragile States Index: Indicators*, Доступно на: <https://fragilestatesindex.org/indicators/> (7. 2. 2021)

Закључна разматрања

Под владавином Муамера Гадафија, режим у Либији је добио карактеристике које су га сврстале у категорију режима султанистичког типа. Генералне скупштине су служиле као демократска фасада, а револуционарни одбори су били средство за придобијање подршке народа његовој персоналној владавини.

Примјеном Линц-Степановог модела класификације недемократских режима⁸⁴, идентификоване су сљедеће султанистичке карактеристике режима Муамера Гадафија:

- Одсуство разлике између приватног и јавног сектора, при чему је развијена корупција⁸⁵ и клептократија, с обзиром на то да режим контролише природне ресурсе, у овом случају производњу и продају нафте;
- Дефинисана псеудоидеологија кроз Трећу универзалну теорију, односно дјеловање одбора и комитета као фасадно демократских инструмената за наметање сопствене политике друштву;⁸⁶
- Јако персонализована владавина са малом групом, углавном члановима породице и пријатељима, на водећим позицијама у земљи,⁸⁷ међу којима је одређивао наследника након своје смрти;
- Одсуство политичког, економског и социјалног плурализма;
- Мобилизација ограничена на потребе реализације циљева режима;
- Политика „штапа и шаргарепе“, односно награђивање присталица кроз привилегије и именовање на високе позиције, а кажњавање неистомисљеника;
- Постојање посебних безбједносних служби које штите владара.

⁸⁴ Видјети више у: Н. Linz, А. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija: Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa*. Београд: „Filip Višnjić“, 1998, 64-67.

⁸⁵ Према *Corruption Perceptions Index* Либија је је 2010. године заузела 146 мјесто од 178 држава, са скором 2,2 на скали од 10 (веома чисто – *very clean*) до 1 (веома корумпирано – *very corrupt*). То је указивало на озбиљне проблеме у вези са корупцијом. *Corruption Perceptions Index*, 2010, 3. Доступно на: https://images.transparencycdn.org/images/2010_CPI_EN.pdf (8. 2. 2021)

⁸⁶ J. Thomas, *Delegitimizing Sultanistic Regimes, One Step at a Time*. Honors Scholar Theses. Paper 333, 2014, 11. Доступно на: <https://core.ac.uk/download/pdf/302389953.pdf> (6. 2. 2021)

⁸⁷ У периоду од 1969. до 1999. године, више од 112 министара је имало позиције у Општем народном конгресу, који је био еквивалент влади. R. Lammers, *Standing alone when it all comes down*. Master Thesis. Leiden University, Seminar: ‘Regime change and stability’, 2012, 36. Доступно на: <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A2659620/view> (6. 2. 2021)

У складу са стратешким теоријским приступом објашњењу транзиције, транзиција из султанистичких режима могућа је само усљед природне смрти лидера, масовним покретом, побуном војске, страном интервенцијом или губитком на изборима. У Гадафијевом режиму, режимски реформисти нијесу постојали будући да се на позиције у структурама власти долазило на основу степена лојалности лидеру, а не квалификација. Опозиција није имала демократски капацитет и снагу, с обзиром на то да су све форме организовања, које нијесу биле у складу са концептом Треће универзалне теорије, биле забрањене и оштро кажњаване. Међутим, незадовољство народа је расло усљед високог степена незапослености, неравноправне расподеле прихода од нафте и фаворизације појединих племена. Након хапшења активисте за људска права који се залагао за ослобађање политичких затвореника, 15. фебруара 2011. године, дошло је до манифестовања незадовољства. Оно је било додатно подстакнуто дешавањима у сусједном Тунису и Египту. Уз страну интервенцију, режим је пао након осам мјесеци пружања отпора.

Војска је на побуну одговорила подјелом на снаге лојалне режиму и антирежимске снаге, што, у великој мјери, објашњава њена позиција у Гадафијевом режиму. У периоду 1969–1975, владао је медени мјесец војске и режима, да би 1975. године дошло до покушаја војног удара, што је за последицу имало погубљење 22 официра. Ради сузбијања утицаја и дјеловања војске у политичкој сфери, Гадафи је примијенио стратегију спречавања војних удара која се заснивала на бројном и финансијском смањењу капацитета војске, те формирању више јединица, умјесто јединствених одбрамбених снага. Војска је постала политички маргинализована и није имала никакву економску моћ и утицај. Удио војних издвајања у БДП-у земље био је низак, тако је у 2008. години износио 1,2% БДП-а. Либија је имала 76.000 војника, а 6,1 милион становника. Другим ријечима, 1,2% популације Либије је чинила војска. Ерозији професионализма војске доприносио је и привилеговани паралелни безбједносни апарат, те фаворизовање официра из племена Гадафија и њему блиских племена Варфала и Магарха. Поред тога, често ротирање официра онемогућавало је изградњу ближих веза између носилаца виших и нижих чинова у војсци. Стратегија спречавања удара која је, између осталог, укључивала забрану обука са муницијом, довела је до неуспјеха у рату са Чадом 1978–1987.

Све то је детерминисало и одлуку дијела припадника војске да откажу послушност Гадафију, усљед антирежимских протеста 2011. године који су се претворили у побуну, па затим у грађански рат. Свакако битан фактор који објашњава такву реакцију војске јесте и велика магнитуда протеста који су обухватили разне слојеве становништва, а посебно

но интервенција снага НАТО-а која је имала за циљ пружање подршке побуњеницима. Све наведено је условило пад Гадафијевог режима, али не примарно реакција војске, већ реакција спољних сила и унутрашње опозиције. Након пада Гадафија, Либија је изгубила стабилност, сигурност, па чак и елементе државности, као што је монопол над силом принуде, односно централизована контрола оружаних снага. Либијом владају двије владе, односно низ оружаних групација – милиција од којих свака има своја правила.

Неки од разлога за такав развој ситуације у постгадафијевом периоду могу се наћи у султанистичкој прошлости, будући да је султанистички начин владавине негација свих институционалних, структурних и културних претпоставки за развој демократије.⁸⁸ С обзиром на идентификацију султана са режимом, његовим падом руши се и његов режим. У постсултанистичком периоду нове владајуће снаге се суочавају са изазовом поновне изградње цивилног друштва, државног апарата, економског и правног поретка и политичког система.

Јелисавета БЛАГОЈЕВИЋ

“LIBYAN SPRING”: FRAGMENTATION OF PATRIMONIAL MILITARY

Summary

The long-standing regime of Muammar al-Gaddafi, i.e. *Jamahiriyah*, in February 2011, faced with protests of a dissatisfied part of the population, which turned into a rebellion and then into a civil war. All this resulted in the external military intervention of NATO forces. Given that Gaddafi marginalized military in political and economic sense because of the fear of a military coup, and favoured parallel security units and tribal loyalty, a significant part of the military deserted in 2011 and joined the rebels. In addition, Gaddafi allocated very little money to the military, and often rotated officers, which made it impossible to create trust between the higher and lower military ranks. The most cohesive and well-equipped units stayed with Gaddafi and enabled strong resistance to the rebels. But with foreign intervention, the regime fell after eight months of resistance. After that, the opposition showed that it does not have the capacity to build a new system of government that would be based on the principles of democracy, i.e. a stable government that will establish order and peace throughout the country. Moreover, the armed militias that fought

⁸⁸ H. Linz, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija: Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa*. Beograd: „Filip Višnjić“, 1998, 56; HE. Chehabi, J. Linz, *Sultanist regimes*, John Hopkins University Press, 1998, 37.

against Gaddafi's forces continued to act in the direction of disrupting any attempt for establishment a monopoly over coercive force and centralization of the armed forces. Libya is ruled by two conflicting governments, supported by various regional, world powers and local militias.

Референце

Књиге

- A. Obeidi, *Political Culture in Lybia*, Curzon Press, Richmond, 2001.
- D. Vandewalle, *A History of Modern Libya*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- HE. Chehabi, J. J. Linz, *Sultanist regimes*, John Hopkins University Press, 1998.
- J. J. Linz, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija: Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa*. Beograd: „Filip Višnjić”, 1998
- M. Al-Qadhafi, *Green Book*, 1976. Доступно на: <http://openanthropology.org/libya/gaddafi-green-book.pdf> (6. 2. 2021)
- M. Kampanini, *Istorija Srednjeg istoka (1798-2006)*, CLIO, Beograd, 2011.
- RB. St. John, *Historical Dictionary of Libya African*, Third Edition, Scarecrow Press, Maryland, Lanham, 1998.

Дјелови књига

- E. Doroshenko, The New African Civil-Military Relations, u M. Rupiya, M. Gorden, (ur.), *The Process of Democratisation and the Main Military Challenges to Nation Building in Libya*. African Public Policy and Research Institute, 2015, 15–38.
- K. Meyran, Libya in Transition, From Jamahiriya to Jumhuriyyah?, u F. Gerges (ur.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, 309–332.
- M. Pinfari, Tunisia and Libya, u J. Peters (ur.), *The European Union and the Arab Spring: Promoting Democracy and Human Rights in the Middle East*. Lexington Books, 2012, 33–49.

Чланци у научним часописима

- C. Townsend, Civil-Military Relations in Tunisia and Libya through the Arab Spring. *Journal of Defense Resources Management*, 6/2, (2015), 5–13.
- F. Gaub, The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression, *The Journal of Strategic Studies*, 36/2, (2013), 220–241.
- S. Totman, M. Hardy, The charismatic persona of Colonel Qaddafi. *Journal of Media and Culture*, 17/3, (2014).
- W. Lacher, Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution. *Journal of Middle East Policy*, 18/4, (2011), 140–154.
- Z. Barany, Comparing the Arab revolts: The role of the military. *Journal of Democracy*, 22/4, (2011), 24–35.

Стручни радови научних и других институција

- CM. Blanchard, J. Zanotti, *Libya: Background and U.S. Relations*. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington, 2011. Доступно на: https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc103187/m1/1/high_res_d/RL33142_2011Feb25.pdf (6. 2. 2021)
- C. Phillips, A. Axelrod, *Libyan-Egyptian War*. Encyclopedia of Wars, New York, 2005.
- F. Gaub, *Arab armies: Agents of change? Before and after 2011*. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers 131, 2014.
- International Crisis Group, *Popular Protests in North Africa and the Middle East (V), Making Sense of Libya*, 2011. Доступно на: <http://www.refworld.org/pdfid/51de77c24.pdf> (6. 2. 2021)
- J. Thomas, *Delegitimizing Sultanistic Regimes, One Step at a Time*. Honors Scholar Theses. Paper 333, 2014. Доступно на: <https://core.ac.uk/download/pdf/302389953.pdf> (6. 2. 2021)
- J. Арап, *Libya after Gaddafi: A challenging transition*, *European Parliamentary Research Service*, 2016. Доступно на: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/583813/EPRS_ATA\(2016\)583813_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/583813/EPRS_ATA(2016)583813_EN.pdf) (6. 2. 2021)
- P. Droz-Vincent, *The Role of the Military in Arab Transitions*, 2012. Доступно на: http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2012/droz-vincent_en.pdf (6. 2. 2021)

Тезе и дисертације

- R. Lammers, *Standing alone when it all comes down*. Master Thesis. Leiden University, Seminar: 'Regime change and stability', 2012. Доступно на: <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A2659620/view> (6. 2. 2021)

Правни акти

- Libyan Constitution, 1969. Доступно на: https://constitutionnet.org/sites/default/files/1969_-_libyan_constitution_english.pdf (6. 2. 2021)

Интернет извори

- Al Jazeera, *SAD pozvaò Rusiju, Tursku i UAE da se odmah povuku iz Libije*, 28. јануар 2021. Доступно на: <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/1/28/sad-pozvaò-rusiju-tursku-i-uae-da-se-odmah-povuku-iz-libiju> (7. 2. 2021)
- Amnesty International – Libya 2019. Доступно на: <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/libya/report-libya/> (9. 2. 2021)

- Amnesty International, *Libya Report*, 2014. Доступно на:
<https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/libya/report-libya/> (11. 11. 2016)
- A. Solomon, *How Qaddafi Lost Libya*. The New Yorker, 2011. Доступно на:
<https://www.newyorker.com/news/news-desk/how-qaddafi-lost-libya> (6. 2. 2021)
- BBC, *BBC Guide to key Libya militias*, 2016. Доступно на:
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533> (6. 2. 2021)
- BBC, *Lawless Libya: Can peace be achieved?* 2015. Доступно на:
<http://www.bbc.com/news/world-africa-24472322> (6. 2. 2021)
- Corruption Perceptions Index, 2010, 3. Доступно на:
https://images.transparencycdn.org/images/2010_CPI_EN.pdf (8. 2. 2021)
- Fragile States Index 2020: *Data*. Доступно на:
<https://fragilestatesindex.org/data/> (7. 2. 2021)
- Fragile States Index: *Indicators*. Dostupno na: <https://fragilestatesindex.org/indicators/> (7. 2. 2021)
- Fragile States Index: *What do the Colors and Categories in the Index and on the Map Signify?* Доступно на: <https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-do-the-colors-and-categories-in-the-index-and-on-the-map-signify/> (7. 2. 2021)
- GlobalSecurity.org – Military, Libya. Доступно на:
<https://www.globalsecurity.org/military/world/libya/army.htm> (7. 2. 2021)
- Human Rights Watch, *Libya*, 2014. Доступно на:
<https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/libya> (6. 2. 2021)
- M. Asser, The Muammar Gaddafi story. *BBC News*. 21. октобар 2011. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-africa-12688033> (6. 2. 2021)
- P. Apps, E. Piper, Factbox: Libya's tribal, cultural divisions. *Reuters*. 25. август 2011. Доступно на: <https://www.reuters.com/article/us-libya-tribes-idUSTRE77O43R20110825> (6. 2. 2021)
- SIPRI, *Libya*, 2019. Доступно на: <https://www.sipri.org/databases/milex> (6. 2. 2021)
- The Guardian, *UN Security Council resolution 1973 (2011) on Libya*, 2011. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/17/un-security-council-resolution> (6. 2. 2021)